

Ita Mariann

A kapcsolati pszichoanalízis és a Budapest-modell találkozása

Bevezetés

Tanulmányomban a szupervízió Budapest- és Berlin-modellje által kirajzolt ellentmondásokat, töréspontokat mutatom be, majd a kapcsolati pszichoanalízis integratív megközelítésének segítségével kísérletet teszek e szembenállások feloldására. Írásom első felében a kapcsolati analízis születésének történetét vázoló fel, majd az interperszonális és klasszikus pszichoanalízissel összevetve, a kirajzolódó különbségek mentén igyekszem megragadni az irányzat sajátosságait, feltárva a hozzá kapcsolódó előítéletek okait. Ezt követően megvizsgálom, milyen módon kínál mind a kapcsolati analízis, mind a Budapest-modell nagyobb teret a szupervíziós közegben létrejövő intimitásnak, a viszontáttételi érzések átdolgozásának. Kitérek arra is, hogy a társadalmi-kulturális jelentésadás tükrében hagyományosan maszkulinként és femininként felfogott minőségek miként rendelődnek a két szupervíziós módszer általános megítéléséhez. Végül párhuzamot vonok a kettős szülőség koncepciója, valamint a két szupervíziós módszer együttes alkalmazása kínálta előnyök között.

Budapest- és Berlin-modell

A szupervízió Budapest-modellje, az ún. kontrollanalízis Kovács Vilma nevéhez fűződik, aki szerint az analitikus képzésben részt vevő jelölt szupervíziója akkor lehet igazán mély és hatékony, ha első eseteinek szupervizora saját analitikusa (Kovács, 1993). Habár nem beszélhetünk egységes technikáról, hagyományosan a kontrollanalízis díványon, szabad asszociációs módszerrel történik. Az ilyen módon végzett szupervízió során mélyebben átdolgozhatóvá válnak a viszontáttételi érzések. Külföldön e szemléletre leginkább mint egzotikumra, a titokzatos „magyar módszerre” hivatkoznak (Szőnyi, 2014). A hazai analitikus képzés eredetileg a Budapest-modell szerint szerveződött, majd a hatvanas évektől általánossá vált a gyakorlat, amely szerint a jelölt első esetét a saját analitikusához vitte, aki egyben szupervizorként is

működött, a másodikat pedig egy másik kiképző analitikushoz, akivel már szemtől szemben ültek egymással. Minthogy a „magyar módszer” nem egységes, ez a kettős szupervízió is tekinthető a Budapest-modell egy alternatívájának. (Soreanu, 2019). Később már csak választható lehetőségként maradt meg a képzés részeként a szupervízió magyar módszere, majd a Nemzetközi Pszichoanalitikus Egyesület (IPA) az 1990-es években úgy döntött, hogy a szervezethez való csatlakozás feltételeként szabja a Berlin-modell elfogadását. Habár ennek ellenére néhány évig a Budapest-modell még a gyakorlat részét képezte Magyarországon, idővel kikopott. Szőnyi Gábor és Raluca Soreanu tanulmányukban részletesen ismertetik a Budapest-modell kiszorulásának körülményeit, lehetséges okait, és azt, hogyan szerveződött újra a képzés a Berlin-modell értelmében, amely szerint a jelölt személyi analízisét és szupervízióját két külön analitikus végzi. Míg Szőnyi (2014) elsősorban bizonyos történelmi, társadalmi okokra vezeti vissza e fordulatot, addig Soreanu (2019) az analitikus viszontátvételének középpontba állításához kapcsolódó ellenállásnak tulajdonítja a kirekesztés tényét.

A két módszerre tekinthetünk úgy is, mint sajátos védekezési reakciókra. Hiszen míg a Berlin-modell a budapesti módszer jellegéből fakadó kapcsolati strukturálatlanság és az így lehetségesen felmerülő nehézségek ellen véd, addig Soreanu szerint a Budapest-modell a szupervizor hiperautoriter figurává válását előzi meg. Egy alapvető dichotómia áll előttünk, mely szerint vagy világos határok húzódnak a szupervízió két szereplője között, amelyek azonban merev és hierarchikus formát ölthetnek, vagy ezt ugyan sikerül kiküszöbölni, de ennek ára elmosódó határvonalak és kapcsolati átláthatatlanság lehet. A világos határok meghúzásának nyomán felbukkanó fogalmak, az autonómia, a felnőtté válás, a kompetencia, a tanítás, értékelés, szigor, objektivitás, hagyományosan férfias, apai minőségek. A határok – mondjuk így – organikus alakulása, amikor a jelölt analízise fokozatosan szupervízióvá alakul, ám a személyi analitikus ugyanaz a személy marad, megengedőbb, anyai minőséget sugall. Olyan fogalmakat társíthatunk ez utóbbi modellhez, mint intimitás, kötődés, szubjektivitás, önfeltárás, érzelmek megélése vagy irracionális. Érthető, hogy az esetleges túlzott lojalitás és idealizálás, a fel nem tárt vakfoltok okozta veszély, azaz a Budapest-modell sötét, meleg, szoros keltető-képe helyett felszabadító, friss fuvallatként hatott a Berlin-modell kínálta átlátható, határvonalakat kijelölő, a szükséges szeparációt biztosító struktúra (Szőnyi, 2014). Ugyanakkor manapság, Ferenczi újraéledésének korában a viszontátvételrel való munka ismét kiemelten fontossá válik, így előtérbe kerül a kérdés: miként képes a szupervízió elegendő, azaz a jelenleginél több teret biztosítani a jelölt viszontátvételi érzéseinek? Soreanu szerint:

„Ferenczi számára az analitikus tér horizontalitása, amelyet gyakran említ, különösen a *Klinikai naplóban* (Ferenczi, 1932), állandó törekvés és küzdelem terepe, nem pedig eleve adott. A horizontalitás Ferenczi számára ige, és az analitikusnak (szupervizornak) folyamatosan törekednie kell annak megvalósítására a hierarchia felállítására irányuló ösztönkésztetések ellenében, amely az analitikus saját tudattalanjából, a páciens (szupervideált) tudattalanjából és magából az analitikus (szupervíziós) találkozás struktúrájából származik.” (Soreanu, 2019/2025, 14–15.)

E gondolatokhoz kapcsolódva, az interperszonális és kapcsolati analízis képviselői között zajló főbb vitákra (amelyeket a következőkben fogok tárgyalni) tekinthetünk úgy, mint küzdelemre a horizontalitás megteremtéséért. Ahogyan egykor az interperszonális irányzat egyfajta forradalmat jelentett a klasszikus analízishez képest, úgy ma a határok kialakításának egy jóval finomabb hangolása zajlik különféle regiszterek mentén.

Mivel a szupervíziót a kapcsolati megközelítésen keresztül szeretném bemutatni, így fontosnak tartom elsőként az irányzat alaposabb megismerését. A kapcsolati elmélet integratív jellegét hangsúlyozó ismertetésekkel szemben ezúttal azokra a megkülönböztető jegyekre fókuszálok, amelyek túlmutatnak a hagyományosan ernyőfogalomként elgondolt irányzaton. Ennek lényege leegyszerűsítve az, hogy a kapcsolati pszichoanalízis integrál minden, a terápiát kétszemélyesként elgondoló irányzatot. Azonban, hogy megragadhatóvá váljanak az irányzat kontúrjai, szükséges megismernünk, mik azok a főbb sajátosságok, amiben befogadó jellege mellett mégis megkülönbözteti magát más, kétszemélyes megközelítésektől.

Interperszonális/kapcsolati?

A szakirodalomban a szerzők részéről bevett szokás, hogy a kapcsolati és az interperszonális irányzatot azonosnak, legalábbis nagyon hasonlóknak tekintik, amelyet a következő bevett formula segítségével fejeznek ki: „kapcsolati/interperszonális analízis” vagy „interperszonális-kapcsolati analízis” (pl. Hoffman, 2019; Fónagy; 2005; Gaztambide, 2024). Kérdésként merülhet fel, hogy a közös pontokon túl, pontosan miben is ragadható meg a két irányzat közötti különbség? Első, általános olvasatban a két megközelítés teljesen összeegyeztethető, az analitikus autoriter szerepével való leszámolási törekvések, a páciens és a terapeuta kapcsolatát középpontba helyező, valamint az analitikus sérülékenységének, viszontáttételének teret adó attitűd tekintetében. Mindezek valóban megkülönböztetik őket a klasszikus analízistől. De vajon mi különbözteti meg őket egymástól?

A közös jegyeket hangsúlyozó szakirodalomhoz képest elenyésző a száma a két irányzat különbségeit tárgyaló forrásoknak, azonban ezen írások – érdekes módon – annál hevesebb indulatokról tanúskodnak. A megfogalmazott kölcsönös kritikák tükrében, a közös alapok mellett, olyan hangsúlyeltolódások rajzolódnak ki a terápiás szemléletre vonatkozóan, amelyek látszólag ugyan elméleti különbségek, ám a gyakorlatban, mint azt igyekszem majd bemutatni, adott esetben egészen eltérő esetértelmezésekhez, illetve azokból következően különböző reakciómódokhoz vezethetnek. Hogy ennek okát és ezen keresztül magát a kapcsolati analízist megérthessük, meg kell ismerkednünk az irányzat születésének körülményeivel.

Az interperszonális kifejezést jelen írásban nem tág értelemben használom, ideértve például Ferenczit vagy Bálintot, akik a terápiában hangsúlyozták a viszontáttétel szerepét és a kapcsolatiság jelentőségét, és ezért okkal tekinthetők a kapcsolati fordulat előfutárainak. Interperszonális pszichoanalízis alatt itt kizárólag azt

az analitikus irányzatot értem, amelynek megszületése elsősorban Harry Stack Sullivan és Erich Fromm nevéhez fűződik.

Az amerikai William Allanson White Intézet (WAW) tudatosan törekedett összegyűjteni azokat az iskolákat, kezdeményezéseket, amelyek magukat a klasszikus analízissel szemben határozták meg, elvetve Freud drive-elméletét (Ehrenberg, 2006). A szervezet alapítói úgy vélték, mozgalmuk akkor lesz igazán erős, ha egységbe tömörülnek. Ezért a cél egy önálló iskola megteremtése volt, ahol a közös pontok mellett akár bizonyos különbségek is megférnek. A New York-i Egyetem (NYU) posztdoktori programját 1961-ben indították el Bernie Kalinkowitz vezetésével, aki akkoriban a New York-i Egyetem klinikai pszichológia doktori programjának igazgatója volt, és aki maga is a WAW-on végzett. A New York Egyetem Pszichoterápiás és Pszichoanalitikus Posztdoktori Programja részben annak eredményeként jött létre, hogy a WAW doktorjelöltjei még 1961-ben sem kapták meg a diplomájuk megszerzésekor ugyanazt a fokozatot, mint az orvos-jelöltek, annak ellenére, hogy azonos képzésben részesültek. (Ez a gyakorlat azóta megváltozott az intézetben.) (Ehrenberg, 2006.) A WAW szellemiségét folytatva a New York-i egyetem posztdoktori programján a hallgatók ízlésüknek, érdeklődésüknek megfelelően felvehettek „freudi” „sullivani” „frommi” és egyéb, tanterveken átívelő órákat. Lewis Aron a kapcsolati szemléletet bemutató könyvében betekintést enged az iskola életének alakulásába. Mint írja, elvi kérdés volt, hogy nem kell elköteleződni egyik vagy másik kurzus mellett. Mégis nehéz volt elkerülni a polarizációt ebben a sokszínű közegben (Aron, 1996). Az 1960-as évek végén a hallgatók már arra panaszkodtak, hogy nehéz jó kurzusokra bejutni, és az oktatók egyre több időt töltenek más megközelítések kritizálásával, leértékelésével. A diákokban idővel kialakult az igény, hogy két fő irányból álló rendszer alakuljon ki, mert szerettek volna egyik vagy másik megközelítésben jobban elmélyedni. Létrejött ennek nyomán egy Freud-féle és egy interperszonális-humanisztikus irány a hozzá kapcsolódó kurzusokkal. Utóbbiban a sullivani interperszonális (I), valamint a frommi humanisztikus (H) megközelítés relatív egységét igyekeztek megvalósítani. Aron szerint a kölcsönös kritikák azonban így is folytatódtak, sőt, állandósultak. A belső konfliktusok nem kerültek el az I–H csoportosulást sem. Egy részük a tárgykapcsolat-elmélet hozzájárulását az övékhez hasonló forradalmi aktusként értelmezte, mivel a brit iskola kritikát fogalmazott meg az ödipális időszak túlzott hangsúlyával és az értelmezés kizárólagosságával szemben. Az I-H szárny más képviselői azonban elvetették a tárgykapcsolat-elméletet mondván, hogy az ragaszkodik a freudi terminológiához, a regresszióhoz, és kevés figyelmet szentel az interperszonális kapcsolatoknak (Aron, 1996). A legmélyebb árok azonban a freudiánusok és az interperszonálisok között alakult ki. A neofreudisták, habár már nem ragaszkodtak mereven a klasszikus freudi elvekhez, idővel mégis eretnekségnek nyilvánították azt az irányvonalat, amerre az intézeten belül bizonyos megközelítések fejlődtek. Aron így emlékszik vissza erre az időszakra:

„Emlékszem, hogy az 1980-as évek elején egy freudiánus oktató azzal kezdte a kurzusát, hogy azt mondta a hallgatóknak, ha bármelyikük fel akarja vetni egy téma interperszonális nézőpontját, akkor szívesen látja a megjegyzéseit, de ő nem tud hozzájárulni a vitához, mert az elmúlt húsz évben nem olvasta »azok« írásait.

Milyen ironikus és szomorú volt ez egy olyan intézetben, amelyet a nyílt és szabad eszmecsere előmozdítására hoztak létre!” (Aron, 1996, 7.)

A két nagy csoport, a freudi és az I–H szárny tehát egyre jobban eltávolodott egymástól. A függetlenség talaján gyökeret verő intézet különféle törésvonalak mentén vált egyre inkább belső konfliktusokkal terheltté, és ezzel kimondatlanul is növekedett a nyomás a hallgatókon, hogy köteleződjenek el egyik vagy másik irányban. „A merev polarizációnak és a párbeszéd hiányának ebben a fojtogató légkörében sokan úgy éreztük, hogy nem önálló gondolkodásra ösztönöznek bennünket, hanem inkább arra kérnek, válasszunk a pártvonalak között” – írja Aron. (Aron, 1996, 7.)

Amíg e belharcok mérgezték az iskola levegőjét, egy kis csoportosulás mindvégig őrizni igyekezett a függetlenségét, egyik irányban sem elköteleződve. Ennek a társaságnak nem volt nagy létszámú tanári kara, kevés kurzust kínált, és nem rendelkezett jelentős politikai hatalommal sem a képzést illetően. Többnyire önálló szemináriumokat szerveztek, ahol megismerkedtek a brit analitikusok új generációjával (pl. Bollas, Case Meet, Coltart és Klauber), elkezdtek olvasni Lacant, valamint olyan független analitikusokat, mint McDougall és Green, akik bővítették a viszontlátételről és az analitikus szubjektivitásának jelentőségéről alkotott elképzeléseiket. A csoporttagok nem akarták interperszonálisnak nevezni magukat, mondván, ez a címke túlságosan szorosan kapcsolódik Sullivan és a William Alanson White Intézet szűkebb felfogásához, mely a valós személyek közötti külső kapcsolatokra helyezte a hangsúlyt. Saját elméletükben ugyanis lényegi szerepe volt – a tárgykapcsolati szemlélettel összhangban – az intrapszichikus, belső, képzeletbeli kapcsolatoknak is. Emiatt végül a *kapcsolati pszichoanalízis* elnevezés mellett döntöttek (Aron, 1996).

Az irányzat felé irányuló későbbi kritikáknak – a fentiek jegyében – kettős gyökere van: egyrészt a klasszikus analízis, másrészt az interperszonális megközelítés felől. Ezzel pedig a két irányzat a polarizációkkal való megküzdés feladatát jelöli ki a kapcsolati pszichoanalízis számára, melynek megoldásától, feloldásától a léte függött és függ ma is. Ezért mondhatjuk, hogy az irányzatra jellemző integratív szándék, ugyanakkor függetlenségük megőrzése olyan szemléleti sajátosság, amely – legalábbis részint – a kapcsolati pszichoanalízis kialakulásának történeti-szervezeti körülményeiből fakad.

Határhelyzetek: a kapcsolati és interperszonális szemlélet különbségei

Jon Mills (2020a) filozófus, kapcsolati pszichoanalitikus széleskörű kritikával illeti a kapcsolati pszichoanalízist. Mills azt állítja, nagyra becsüli a kapcsolati pszichoanalízist, azonban a posztmodern fordulat implicit és naiv elfogadása komoly kérdéseket vet fel (Mills, 2020b). A posztmodern kijelentésekkel való azonosuláskor ugyanis a kapcsolati analitikusok a relativizmust, „nihilizmust” képviselik, miközben maga posztmodern annyira nehezen körülírható, hogy szinte értelmetlen koncepcióvá vált. Mills szerint a kortárs szerzők esetenként szabadon használják a posztmodern megnevezést, holott gyakran nincs határozott elképzelésük arról, mit is értenek e

fogalom alatt. Mivel ez a folyamat az autonóm, racionális szubjektum felbomlásához vezet, Mills úgy gondolja, az lenne valódi előrelépés, ha a kapcsolati pszichoanalízis visszatérne az univerzálék kifejtéséről szóló modern diskurzushoz, elkerülve, hogy a posztmodern érzékenység végül relativizmusba torkolljék (Mills, 2020b).

Ahogy a kapcsolati pszichoanalízis nehezen tesz általános érvényű kijelentéseket a szubjektumról, úgy tapasztalatom szerint a kapcsolati analízisre vonatkozóan is szinte lehetetlenség egyértelmű megállapításokat tenni, legalábbis anélkül, hogy hozzátennénk, az adott állítással nem okvetlenül ért egyet minden kapcsolati szakember. Ezzel együtt mégis fontosnak tartom, hogy kísérletet tegyünk az irányzatot megismerni a maga kiismerhetetlenségében, a már említett okok miatt azért is, mert tendenciózusan nő népszerűsége, egyre nagyobb teret kér magának nemcsak a pszichoanalízis, de általában a pszichológia világában is.

Mills (2020a) hangsúlyozza, hogy a kapcsolati analízis elsősorban amerikai jelenség, mára már politikailag erőteljes csoportosulássá vált, jelentős konceptuális és technikai reformokat hajtott végre. Pluralizmusa miatt jelenleg nem nevezhető annyira jelentősnek a befolyása Európában, de a kapcsolati gondolkodók számának lassú emelkedését figyelhetjük meg itt is. Mills szerint az irányzat amerikai népszerűségét az magyarázza, hogy a tengerentúlon egyre több a pszichoanalitikusan képzett terapeuta, akik doktori és posztdoktori programokban vesznek részt, ahol elsajátítják a kapcsolati perspektívát, majd ők is tanítanak, és így jelentős hatással vannak a következő generációra. Egyre nő a kapcsolati fordulattal foglalkozó könyvek száma, amelyeket olyan független kiadók támogatnak, akik az akadémiai kereteken kívül helyezkednek el, és erős politikai identitástudattal rendelkeznek. Továbbá minden jelentősebb amerikai pszichoanalitikus folyóirat szerkesztőbizottságában jelen van már magát kapcsolati analitikusként azonosító tag, így képviselve az irányzat eszméit, szemléleti fontosságát. (Mills, 2020a) Szem előtt tartva tehát a kapcsolati analízis – főként amerikai, de jelentősen erősödő európai – beágyazottságát, valamint sajátosan fluid természetét, ismerjük meg a vonatkozó vitákat, kritikákat (Mills, 2020a).

Jay B. Frankel (1998) egyik írásában már a címben felteszi a kérdést: „Az interperszonális és a kapcsolati analízis ugyanaz?” Frankel Irvin Hirsch (1997) *Lewis Aron, Meeting of the Minds* című könyvéről írt recenziója alapján fogalmazza meg kritikáját. Kifogásolja, hogy Hirsch azonosként kezeli az interperszonális és a kapcsolati analízist. Frankel szerint Hirsch tévesen állítja, hogy a kortárs interperszonális pszichoanalitikusok eltávolodtak volna a Sullivanre jellemző autoriter állásponttól. Ezzel szemben a kapcsolati analitikusokat – szögezi le Frankel – jelentősen befolyásolják a feminizmushoz, konstruktivizmushoz, valamint a fennálló társadalmi rendet érintő posztmodern kritikákhoz kapcsolódó eszmék, ennél fogva a kapcsolati elmélet képviselői hajlamosabbak távol tartani magukat a tekintélyelvű pozíciótól (Frankel, 1998). További kritikaként fogalmazza meg Frankel, hogy az interperszonálisok, habár elismerik az analitikus sérülékenységének jelentőségét, a gyakorlatban mégsem helyeznek kellő hangsúlyt arra. Viszontáttételük értelmezésekor azokra főként mint reaktív érzésekre gondolnak, amelyeket a páciens vált ki belőlük (Frankel, 1998).

Darlen Ehrenberg (1992), a kapcsolati analízis képviselője ugyanezt a problémát emeli ki, amikor azt állítja, Sullivan figyelmen kívül hagyja a páciens és analitikusa közötti kommunikációban megjelenő tudattalan elemek jelentőségét. Klein és Bion követőinek munkáit, valamint Frommot és Winnicottot is ugyanezzel a kritikával illeti, mondván, elhanyagolták a tudattalan enactmentet és a kollúzió szerepét. Frankel szerint az interperszonális analitikusok nehezebben küzdenek meg a regresszióval, páciensükre mint felelősségteljes felnőttekre tekintenek, az autentikus létmód így a felnőtt, érett énnel válik azonossá. Éppen ezért – állítja Frankel – az interperszonális analitikusok viszonylag könnyen megengedik maguknak, hogy a direkt, őszinte, világos kommunikáció jegyében kimondják, amit gondolnak, függetlenül attól, a páciens készen áll-e szembesülni ezekkel a tartalmakkal. Ebből következően az interperszonális analitikusok jellemzően konfrontatívabbak, és kevésbé tudatosul bennük saját, illetve páciensük sérülékenysége. Az interperszonális terápia „felnöttesít” – idézi Frankel Bromberg kritikáját – így arra készíti, hogy a páciens az analitikussal való azonosulás és ne a valódi önismeret útján keresse a javulást. (Frankel, 1988, 490.) A terapeuta határozottsága (vagy amit a páciens ennek kapcsán neki tulajdonít) elfojthatja a páciens bizonyos tapasztalatait, amelyek nem illenek bele az elvárt felnőtt-képbe, így a terápia a mélyebb átalakulás forrása helyett valamiféle „pszeudo-felnöttség” gyakorlásává válik (Frankel, 1998, 490.). Ezzel szemben a kapcsolati analitikusok, mivel kevésbé koherens, ún. többszörös szelfet tulajdonítanak az egyénnek, megengedőbbek az átmeneti regresszióval, azaz páciensük gyermeki én-állapotának kifejeződésével szemben, hiszen úgy vélik, az autentikus lét éppúgy lehet a felnőtt én-részhez, mint a gyermekihez kötött. A fenti hangsúlyeltolódásokból következik, hogy a határok védelme tekintetében is eltérő célok vezérlik a két irányzatot. Míg az interperszonális szemlélet képviselői arra törekednek, hogy világos határvonalak húzódjanak a páciens és analitikusa között, addig a kapcsolati pszichoanalízis célja az ún. áteresztő határok megtartása (Frankel, 1998).

Hirsch (1998) viszontválaszában természetesen több ponton árnyalja, megkérdőjelezi Frankel kritikáit, az autoriter, „felnöttesítő” terapeuta képét pedig egyenesen visszautasítja. Ugyanakkor hangsúlyozza, hogy Frankel olyan ellenvetéseket tár fel, amelyeket kimondatlanul sokan osztanak, és korábban ilyen nyíltan és világosan még nem fogalmaztak meg. Hirsch felhívja a figyelmet arra, hogy az interperszonális hagyományon belül két irányvonal létezik. Egyrészt a bizonyos értelemben túlságosan óvatos Harry Stack Sullivan nevéhez kötődő, másrészt az Erich Fromm képviselte konfrontatívabb, harcias stílus. Frankel interperszonális pszichoanalízisre vonatkozó legtöbb kritikája ezért Hirsch szerint a Fromm képviselte attitűdre irányul (Hirsch, 1998). Mint megjegyzi, Clara Thompson (1950), Benjamin Wolstein (1954) és Edgar Levenson (1983) megpróbálták Sullivan és Fromm meglehetősen sajátos, egymással olykor radikálisan ellentétes nézőpontjait közelebb hozni, illetve a pszichoanalízis nemzetközi áramlatába integrálni. Éppen e törekvésekre hivatkozva Hirsch kiemeli, hogy habár a tradicionális interperszonális irányzatra sok tekintetben igazak lehetnek a Frankel által megfogalmazott vádak, a kortárs interperszonális analitikusok már egy jóval integráltabb szemléletmódot képviselnek. A posztmodern és konstruktivista fordulat a feminista érzékenységgel

együtt szerves részét képezi a jelenlegi interperszonális megközelítésnek (Hirsch, 1998).

Bár Hirsch (1998) elismeri, hogy az interperszonális analitikusok kevésbé tudnak ráhangolódni az én gyermeki aspektusaira, a regresszív állapotokra, mint a legtöbb más pszichoanalitikus szemlélet képviselői, ugyanakkor rámutat arra is, Frankel mintha e tekintetben az egyetlen kompetens irányzatnak a kapcsolati analízis képviselőit tartaná.

Ami a viszontáttételi érzésekre vonatkozó kritikát illeti, Hirsch szerint, habár az interperszonális szakirodalomban egyre nő a viszontáttétel jelentőségéről szóló elméleti, gyakorlati-tapasztalati értekezések száma, elismeri, az interperszonális analitikusok elsősorban „kiegészítő pozícióból” dolgoznak, elhanyagolva a konkordáns viszontáttétel jelentőségét (Hirsch, 1998). A kiegészítő viszontáttétel jegyében az analitikus azonosul páciense életéből egy fontos másikkal. Ez az interszubjektív komponens lehetővé teszi, hogy e fontos másik perspektíváján keresztül tekinthessen a páciensére. Az ún. konkordáns viszontáttétel pedig a kleiniánus hagyományból, a projektív identifikáció fogalmából ered. A viszontáttétel ezen módja lehetővé teszi, hogy a páciens tudattalanul olyan érzéseket közölhessen, amelyeket nehéz feldolgozni, s az analitikus ezeket sajátjaként éli meg. A pácienssel való ilyen jellegű azonosuláson keresztül az analitikus közvetlenebbül meg tapasztalhatja a másik embert, annak érzéseit. Ilyenkor tehát az analitikus nem törekszik elkülönülni a páciensről, a kapcsolatnak inkább szimbiózisszerű, szülő-gyermek jellege van. A kapcsolódás e módja elősegítheti a regresszív tapasztalatszerzést (Carveth, 2012). Hirsch szerint az interperszonális iskola híveinek sokat kell tanulni a tárgykapcsolati analitikusoktól, mivel a páciens regresszív aspektusaira fordított figyelem komoly hiányosságot orvosolhat: a konkordáns viszontáttétel figyelembevétele gazdagíthatja a terápiás gyakorlatot. Hirsch az interperszonális analitikusok regresszív állapotoktól való félelmének két forrását jelöli meg. Egyrészt a sullivani hagyomány hatásának tulajdonítja azt, mivel skizofrén betegekkel való munkája során Sullivan kerülni igyekezte ezt az állapotot. Másrészt az interperszonálisok Hirsch szerint aktívan próbáltak szembehelyezkedni a klasszikus analízis regressziót provokáló eszközeivel, mint például a csend mint technika használatával. Ez – folytatja – talán oda vezetett, hogy túlságosan eltávolodtak a „kétértelmű” helyzetektől, és inkább a terápia demisztifikálásában, azaz az egyértelmű terápiás szituáció létrehozásában voltak érdekeltek. A pozitív áttétel ugyanakkor elegendő hatalmat adott az analitikusnak, hogy az azonosuláson keresztül elérje a kívánt változást (Singer, 1965). Hirsch a következőképp zárja válaszát:

„Az ideális analitikus mind a tudatos, mind a tudattalan motivációkra odafigyel, és tisztelettel viszonyul az akaratlagos választásra, valamint a gyermeki függőség érzéseire való ráhangolódás képességéhez. Világos azonban, hogy a különböző hagyományok követése szelektív figyelemhez és némi kiegyensúlyozatlansághoz vezet minden analitikusnál. Csak remélni tudjuk, hogy bár mindegyik megközelítés különböző hangsúlyokkal rendelkezik, a páciensek lényegi vonásait nem zárják ki teljesen.” (Hirsch, 1998, 530.)

Úgy gondolom, az interperszonális és kapcsolati szemléletmód közti különbségek megragadásának egyik legfőbb nehézsége abban keresendő, hogy manapság elterjedt felfogás az analitikus elméleteket inkább a dimenziók széles spektruma mentén, semmint kategorikusan osztályozni. Ez természetesen kevésbé merev látásmódot biztosít, és megkönnyíti az egyes szemléletek integrációját, azonban nehezzé teszi azok sajátosságainak megismerését, ráadásul félreértésekre is okot ad. A kapcsolati analízis interperszonális irányzattal való azonosítása több félreértéshez vezet. Ilyen például az a meggyőződés, hogy a kapcsolati analízis lemond a belső struktúrák, a tudattalan szerepéről, így a belső konfliktusokat, ambivalenciákat magában hordozó ember képéről is. Ehelyett egy kizárólag az „itt és most”-ra reagáló terapeuta-páciens páros képe jelenik meg (Benjamin, 2018). Mint az a fentiekből láthatóvá vált, ezen értelmezés távol áll a kapcsolati megközelítéstől.

A vita ismertetésével szerettem volna érzékeltetni bizonyos fokozati különbségekből adódó félreértéseket is. Többek között például azt, mit is jelent a gyakorlatban, hogy a kapcsolati analitikusok több teret kértek: több helyet a tudattalannak úgy, hogy közben a páciens nem záródik egy intraperszonális burokba, ugyanakkor több helyet a kapcsolatiság ideájának úgy, hogy a külvilág valós kapcsolatai mellett nem hagyják figyelmen kívül a belső világ történéseit. Amennyiben párhuzamot vonunk a Berlin- és a Budapest-modell, illetve az interperszonális és a kapcsolati szemlélet töréspontjai között, láthatjuk, utóbbiak bizonyos szempontból több teret engednek a tudattalan komponensnek, előbbieket pedig korlátozni szeretnék azt. Ennek gyökere a Berlin-modell és az interperszonális szemlélet esetében ugyanaz: félelem a túlzott közelségtől, az átláthatatlan határoktól. Míg a Berlin-modell a szupervízió terápia/tanulás arányának felborulását érzi veszélyesnek a tanulási folyamatra nézve, addig az interperszonális irány a regresszió megjelenését a terápiában. Nem kétséges, hogy az interperszonális szemléletű analízis és a Berlin-modell alapján végzett szupervízió egyaránt helyet ad a tudattalannak és az áttételnek, ám a kapcsolati analízis és Kovács Vilma szemszögéből nézve *nem eleget*.

Kritikák, előítéletek

Az előző fejezetben bemutatott, egymással sok szempontból ütköző álláspontok részletes ismertetése alátámasztja Aron azon meglátását, miszerint a kapcsolati elméletet úgy lehet a legjobban megérteni, mint ami történetileg a freudi és interperszonális nézőpontok közti párbeszédéből ered (Aron, 1996). A freudiánus kritika leggyakrabban hangsúlyozott pontja, hogy az egyén belső világa helyett sokkal inkább a külső környezet köti le a kapcsolati analitikusok figyelmét (Aron, 1996). Az interperszonálisok ellenérvei éppen ellenkező álláspontot képviselnek. Zucker (1989) szerint a kapcsolati analitikusok túl sokat foglalkoznak a belső tárgyakkal, mely még metaforaként is a klasszikus módszertanra emlékeztet, és ezért féltő, hogy háttérbe szorulnak a tapasztalatok. Mint azt Zucker megállapítja, a kapcsolati teoretikusok egyetlen késztetést tételeznek fel az emberi motiváció alapjaként, és ezt aztán mindenre kiterjedő elvvé emelik. Zucker szerint annak ellenére, hogy a kapcsolati elmélet a hangsúlyt a klasszikus szexuális és agresszív késztetésekről a tárgykereső

készítésre helyezte át, módszertanilag mégis sok közös vonást mutat a klasszikus elmélettel, mivel mindkettő az emberi komplexitást egyetlen korlátozott magyarázó elvre redukálja. (Zucker, 1989.)

Aron úgy látja, hogy a kapcsolati elmélet mind a freudi, mind az interperszonális oldalról azért válik részben támadhatóvá, mert megpróbálja az egymástól távol eső megközelítésekben az értékesnek talált gondolatokat integrálni. (Aron, 1989.) Az interperszonális irányzat a kezdetektől fogva világosan különvált a klasszikus analízistől, amikor emberibb arcot öltve, a kétszemélyes terápia jegyében a kapcsolatra helyezte a hangsúlyt. Ugyanakkor, ahogy a freudi kánonnak, úgy a tudattalannak is ellentartott az interperszonális megközelítés, jelenősége legalábbis kiszorult az addig ismert formában. Ehhez képest a kapcsolati irányzat idővel már identitása veszélyeztetése nélkül megengedhette magának, hogy integrálja azokat az értékeket, melyeket a Freud-féle pszichoanalízis képviselt, és amelyek a maguk nemében szintén a kapcsolatiság ideáját erősítették. A kapcsolati analízisre azonban elsősorban ma is úgy gondolnak, mint olyan olvasztótégelyre, amely a klasszikus analízis utáni, alapvetően kapcsolatnak mondott irányzatokat fogja össze, miközben kevésbé ismert, hogy több, a klasszikus analízishez sorolt freudi fogalmat is rehabilitál. Ehrenberg (2006) például felhívja a figyelmet arra, hogy a csendnek sokféle szerepe lehet, és az interperszonális kapcsolódásra fordított túlzott hangsúly megakadályozza mind a páciens, mind az analitikus jótékony magányát a terápiás térben. A magány ugyanis nem csak a kölcsönösség ellentétéként jelenik meg. A kapcsolati gondolkodók szerint a magányra bizonyos pillanatokban a páciensnek és az analitikusnak is szüksége lehet, így a magány is lehet kívánatos, és kölcsönösen szabályozott a két résztvevő által. A csend lehet mélyítő, együttérző, nem csupán zavarba ejtő, regressziót provokáló.

Hasonlóképpen, az értelmezés is újra teret nyer a kapcsolati gondolkodók között – mondja Aron –, de már nem a szaktekintély elnyomó eszközeként, hanem kapcsolati elemként (Aron, 1989). Az értelmezésre kapcsolati információként tekintve az analitikus és a páciens egyaránt lehetőséget kap, hogy diskurzust nyisson annak tartalmáról: miért épp így értelmezte az adott helyzetet az analitikus? Mit mond ez el róla és a kettejük kapcsolatáról? Az értelmezés ebben a keretrendszerben a kutatás fogalmával rokonítható. Hasonlóképpen, az analitikus anonimitása, távolságtartása sem lesz azonnal elvetendő mint a kapcsolatot gátló viszonyulás (Greenberg, 1995). Az analitikus semlegessége kapcsán Aron (1996) egy olyan egyensúlyról beszél, amely optimális feszültséget hoz létre: lehetővé teszi, hogy a páciens esetenként veszélyes tárgynak tekintse az analitikust, ugyanakkor a biztonságot is megtapasztalja mellette. A kapcsolati elmélet képviselői nem csupán a klasszikus analízishez tartozó, sokszor autoriter konnotációkat magukban rejtő fogalmakat mentettek át elméletükbe, mint a csend, az analitikus anonimitása és az értelmezés, de Freud alakjában is meglátták a „kapcsolati gondolkodót”, aki nem választja élesen szét az intra- és interperszonális dimenziókat (Aron, 1996). Ezt alátámasztandó Aron a következő idézetet emeli ki könyvében:

„Igaz, hogy az individuálpszichológia az egyes emberrel foglalkozik, és azokat az utakat vizsgálja, amelyeken az ösztönös késztetései kielégítésére törekszik, de csak ritkán és bizonyos kivételes körülmények között van abban a helyzetben, hogy figyelmen kívül hagyja az egyénnek a többiekhez való viszonyát. Az egyén

életében mindig szerepel valaki más, mint modell, mint tárgy, mint segítő, mint ellenfél; és így az individuálpszichológia, a szavaknak ebben a kiterjesztett, de teljesen érvényes értelmében, kezdettől fogva egyúttal szociálpszichológia is.” (Aron, 1996, 69.)

Mitchell rámutat arra, hogy Freud egyáltalán nem használta az intrapszichés kifejezést. Ezt valójában az 1950-es években írták le először, ezzel retrospektív módon jelezve az interperszonális irány klasszikus analízistől való elkülönülését (Mitchell, 1988).

Aron szerint előnyei és kockázatai is vannak azon eljárásnak, amely a kapcsolati elmélet más irányzatokkal való hasonlóságait hangsúlyozza ahelyett, hogy a meglévő különbségeket emelné ki (Aron, 1996). Stratégiaileg ez hasznos lehet, hiszen egy olyan szellemiséget képvisel a pszichoanalízisen belül, amely lehetővé teszi, hogy a nagyon különböző gondolkodási iskolák analitikusai felismerjék az eszméikben, elveikben mutatkozó közös jegyeket, így a drive-elmélettől elmozdulhatnak a kapcsolatiság felé. E szemlélet azonban láthatóan félreértések táptalajává is válik. Például Fónagy (2005) állítása szerint a kapcsolati elmélet alkotóinak gyakran felróják azt, hogy a kapcsolati dimenzió mellett kevésbé hangsúlyozzák az autonómia fontosságát. Ám ennek ellentmond Aron (1996), aki azt állítja, Otto Rankot legalább olyan jelentős, a kapcsolati pszichoanalízist meghatározó előfutárként tekinti, mint Ferenczit. Könyvében külön fejezetet szentel Rank szerepének, aki számára az autonómiának elsődleges jelentősége volt a terápiában. (Aron, 1996)

Amint fentebb említésre került, a kapcsolati irányt érő visszatérő kritika a tudattalan mellőzése is. Aron válasza e felvetésekre az, hogy nagyon is jelentős szerepet játszik elméletükben a tudattalan, vagy akár az ellenállás fogalma, csupán a kapcsolati perspektíva megjelenéséig nem volt megfelelő szavunk a „kapcsolati tudattalanra”, vagy a „kapcsolati ellenállására” (Aron, 1996, 64.). Azaz a tudattalan jelenségeket is kapcsolati kontextusban értelmezik. A páciens álmainak életre hívásában például szerepet játszik az analitikussal való kapcsolata, és szintén az analitikus személyétől függően jelenhetnek meg bizonyos ellenállások is. Azaz a kapcsolati elméletben inkább e vágyak és félelmek kapcsolati kontextusa kap hangsúlyt, nem pedig a biológiai készletéből való eredeztetésük, ám ez nem jelenti azt, hogy a tudattalant ne tekintenék meghatározónak (Aron, 1996).

Az intrapszichés konfliktus, így az ambivalens emberkép hiányára irányuló kritikákat hasonlóképpen értelmezik a kapcsolati gondolkodók. Azaz az intrapszichés és a kapcsolati nem egymást kizáró fogalmak, ahogy az egy- és kétszemélyes pszichológia sem, amely Aron szerint ugyancsak egy mesterséges, egymást kizáró dichotómiához vezet. Ilyen módon a kapcsolati gondolkodók is figyelmet szentelnek az intrapszichés konfliktusnak, nem csupán a személyközi dimenziója lesz hangsúlyos, azonban az nem a freudi felfogás szerinti készletés keretébe ágyazódik. Mitchell az embert elkerülhetetlenül ambivalens lénynek tekinti, hiszen megosztottak az életükben szereplő személyek különböző oldalaihoz való viszonyulások, azonosulások tekintetében (Aron, 1996). Ezek a konfliktusok pedig internalizálódva folyamatosan megosztják őket, így belső világuk konfliktusos struktúrákat alkot. Amikor tehát a kapcsolati analitikusok tudattalanról beszélnek, valójában inkább a belső tárgyvilágot értik alatta (Benjamin, 2018).

A kapcsolati elmélet nem egy radikális vagy cinikus posztmodern felfogást képvisel a szubjektumról, ahogy azt sokan gondolják (Aron, 1996). Bár a posztmodern széleskörű befolyást gyakorolt az elméletre, Aron úgy látja, az irányzat képviselői jellemzően nem fogadják el annak szélsőségesebb, szkeptikus formáit, amelyek a posztmodern sötét oldalát, vagyis a kétségbeesést, a szubjektum halálát, az igazság lehetetlenségét vagy a radikális bizonytalanságot képviselik. A kapcsolati áramlat ezzel szemben egy „méréskeltebb” posztmodernizmusnak adott helyet, amely elsősorban a dogmatikus és ideologikus gondolkodásmóddal kíván leszámolni. Ez a szemlélet nem zárkózik el az etika lehetőségétől vagy a döntések normatív megalapozhatóságától. Sőt, a kapcsolati irány inkább azt vallja, bizonyos értékválasztások kedvezőbb megítélésre érdemesek másokhoz képest, amely állásfoglalás összeegyeztethetetlen a radikalizált posztmodern logikával (Aron, 1996). A kapcsolati perspektíva tükrében tehát nem szükséges lemondani az igazság és a jó iránti etikai küzdelemről, vagyis az irányzat egy felelős ént állít a középpontba. Ahogy a kapcsolatok meghatározzák az egyéneket, úgy az egyének is meghatározzák a kapcsolatokat. Ez utóbbira, vagyis az egyén szerepére – Aron elismeri – kevesebb hangsúly került, hiszen társadalmunk amúgy is előnyben részesíti az autonómia és az individualitás értékeit, szemben a kapcsolati beállítódással.

Jessica Benjamin (2018) is egyfajta hangsúlyeltolódásról beszél a kapcsolati analízisen belül. Szerinte a pszichoanalízis az 1970-es évekig kizárólag az intrapszichikusra és a tudattalanra összpontosított, a '80-as és '90-es évek ezért az intenzív „korrekció időszak” volt a kapcsolati analízis részéről (Benjamin, 2018, 92.). Ezt követően, a 2010-es évektől kezdődött az az időszak, amikor az integráció és szintézis kerülhetett ismét fókuszba. Benjamin megjegyzi, hogy a legtöbb tanítványának egyáltalán nincs tapasztalata az álmokkal való munkában. Nem jelzik a páciensük felé, hogy az álmok érdekesek, sokat elárulnak a tudattalanról. E téren a kapcsolati analízis – a szerző szerint – mindenképpen fejlesztésre szorul.

Talán mindezek fényében jobban érthető, hogy miért éri számos kritika a kapcsolati analízist, és képviselőik szerint miért értik gyakran félre őket. Habár könyvében Aron (1996) törekszik arra, hogy valamiféle optimális egyensúlyt határozzon meg, legyen szó a közelség-távolság személyközi aspektusairól vagy az intra- és interpszichés dimenziók kölcsönhatásáról, eleinte a kapcsolati analitikusok inkább egy tágabb értelemben vett egyensúlyt próbáltak visszaállítani, ellensúlyozva az analitikus objektivitásába vetett hitet és az intrapszichés világra irányuló túlzott fókuszot. Ezzel a kapcsolati irányon belül megjelent egyfajta kibillenés az ideálisnak vélt optimumhoz képest, mivel az addig elhanyagolt aspektusok hangsúlyozása volt lényeges, így az intrapszichés világ, az autonómia és a tudattalan jelentőségét szándékukkal ellentétben, bizonyos mértékben mégis háttérbe szorították.

Nem csodálkozhatunk ezért azon, hogy Sarkadi és Adrigán a kapcsolati analízis szupervízióra való alkalmazásáról szóló tanulmányukban így írnak: „A kapcsolati, interszubjektív szemléletű szupervízióban a páciens *intrapszichés működése helyett* a terápiás páros kapcsolata, egymásra hatásának megértése, a köztük zajló interakciók megfigyelése kerül a középpontba.” (Sarkadi és Adrigán, 2020, 81., kiemelés tőlem, I.M.)

Másfelől Mitchell (1988), Aron (1996) és Stern (2018) a félreértéseket részben annak tulajdonítják, hogy kritikusaik kevés erőfeszítést tesznek a kapcsolati pszichoanalízis tényleges megismerésére. Stern (2018) szerint az az elutasító hozzáállás, amelyet számos európai és latin-amerikai analitikus képvisel az irányzattal szemben, nem csupán egyszerű nézeteltérésből fakad. E kritikusok szerint – véli Stern – a kapcsolati analitikusok a pszichoanalízis alapvető értékeit vonják kétségbe azzal, hogy tudattalan-fogalmuk felhígított vagy egyenesen hiányzik, ebből következően pedig az irányzat „nem eléggé pszichoanalitikus” (Stern, 2018, 149.). Ugyanakkor hozzát teszi: annak érdekében, hogy adekvát válaszokkal szolgáljanak, szükséges jobban megismerniük európai és latin-amerikai kritikusaik elméleti, klinikai nézeteit, különösen azokat, amelyek a kapcsolati pszichoanalízisről kialakított képhez vezettek.

A konstruktivista megközelítés jegyében Aron azt állítja, hogy a klasszikus és a kapcsolati analízis különbségeit vagy hasonlóságait előtérbe állítani valójában döntés kérdése: „Nem az a kérdés, melyik igazabb vagy érvényesebb felfogás, sokkal inkább az, hogy milyen gyakorlati következményei vannak annak, ha egyik vagy másik módon építjük fel érvelésünket.” (Aron, 1996, 40.) E gondolatok mentén, jelen írásban azért hangsúlyozom elsősorban a hasonlóságokat, mert feltételezésem szerint az európai analitikus tradíciót követő hazai szakmai közönség számára befogadhatóbbá válik a kapcsolati szemlélet, illetve annak alkalmazása a szupervízióra, ha annak a klasszikus analízishez, illetve a tárgykapcsolat-elmélethez kötődő gyökerei is jobban láthatóvá válnak. Így talán érzékelhetőbbé válik egy, a hagyományos narratívánál introspektívebb jellegű kapcsolati beállítódás, illetve ezen irányba való törekvés, amely az „itt és most” konkrét, külső kapcsolati kontextusa mellett helyet ad a belső világnak, a tudattalan szimbólumoknak és az internalizált konfliktusoknak is.

Hol a helye a viszontáttételnek?

Habár lényeges, hogy a viszontáttétellel való munka több teret kapjon, a kapcsolati analitikusok felhívják a figyelmet arra, hogy ne használjuk túlságosan széles értelemben a fogalmat. Azaz ne tekintsük az analitikus *minden* érzelmi reakcióját viszontáttételi érzésnek (Fónagy, 2005). Aron – akárcsak Frankel – a reaktív analitikus képét kritizálja (Aron, 1996; Frankel, 1998). E megközelítés szerint úgy tűnik, nem sok különbség van a klasszikus analízis passzív, projekciós felületként szolgáló analitikusa és a páciens áttételi érzéseire csupán reagáló analitikus között. Ez utóbbi képből ugyan már a korábbihoz képest könnyebben mozgatható, ám mégis egy bábuszerű analitikus alakja bontakozik ki. A kapcsolati analitikusok ezt elkerülendő fokozott hangsúlyt fektetnek a kérdésre, hogy ők maguk mivel járultak hozzá egy-egy helyzet kialakulásához. Ehhez a vizsgálathoz pedig elkerülhetetlen kilépni, ha csak átmenetileg is, a hagyományosan interszubjektív pszichoanalízis körvonalazta keretből, ahol a résztvevők mindent közösen hoznak létre. Ez a vizsgálat segít ellenállni a csábításnak, hogy az analitikus saját reakcióját automatikusan a páciensre adott viszontválaszként értelmezze. Azt is mondhatnánk tehát, e módszer jegyében kísérlet történik arra, hogy az analitikus tér „interszubjektumaiból” időnként kiemelkedjen az analitikus is mint szubjektum.

A kölcsönösségen túl lényeges a másik felismerése, különálló szubjektumként való elismerése. Azaz a kapcsolati analitikusok, szemben az interszubjektív pszichoanalízis képviselőivel, nem veszik eleve adottnak az interszubjektív tér kialakulását: a benjamini értelemben használják a fogalmat, ami azt jelenti, hogy létrejöttek feltételül szabják a kölcsönös felismerést két különálló szubjektum között. Az interszubjektív pszichoanalitikusok kritikát fogalmaznak meg a kapcsolati analitikusok felé, amiért azok még mindig ragaszkodnak a kanti, dualista, elkülönült elme fogalmához (Ringstrom, 2010). A kapcsolati analitikusok pedig úgy vélik, az interszubjektív pszichoanalízis szemléletmódja nem teszi lehetővé, hogy a felek különálló, felelős egyénekként gondoljanak magukra az interszubjektív térben, így a viszontáttételi érzések elkülönítése is lehetetlenné válik. A jelentős átfedés ellenére tehát több lényeges pontban megkülönbözteti magát a kapcsolati analízis az interszubjektív pszichoanalízistől (lásd bővebben Ringstrom, 2010).

A kapcsolati analitikusok bizonyos értelemben „messzebbre mennek” a kölcsönösség terén, ebből következően az analitikus viszontáttételi érzéseinek is több tér jut ebben a felfogásban, hiszen a szaktekintély hagyományos szerepéről talán minden korábbi felfogáshoz képest nagyobb hajlandósággal mondanak le. Ez összefüggésben van a posztmodern szemlélettel, amely nemcsak elfogadja, de üdvözlí is a bizonytalanságot. Sőt, annak elismerése erénynek számít, így a szakmaiság szerves részét képezi. Ebben a keretrendszerben sokkal inkább hibaként értelmeződik a túlzott magabiztosság, a meggyőződés bizonyos igazságokról (Ehrenberg, 2006). A kölcsönös felismerést segíti a kapcsolati analitikusok szerint az az elgondolás, mely szerint az analitikus nézőpontja nem több egy nézőpontnál, mely gazdagítja a páciensét (Aron, 1996). Továbbá a páciens analitikusával kapcsolatos észlelései akkor is relevánsak, ha a terapeuta nem ismeri fel magát ebben a leírásban, ugyanis az analitikusok nincsenek elfogulatlan helyzetben, hogy megítéljék pácienseik megfigyeléseinek pontosságát. A kapcsolati szerzők kiemelik a páciens terapeutája felé érzett empátiáját is mint a terápia hatékonyságában közrejátszó tényezőt (Aron, 1996). A kölcsönös analízist bátor kísérletnek tartják, amely új távlatokat nyitott és inspirációt jelent számukra, mégis úgy vélik, Ferenczi összetévesztette a szimmetriát a kölcsönösséggel, elhagyva ezzel a terápiához elengedhetetlenül szükséges aszimmetriát. Erényként hangsúlyozzák azt is, hogy bár ma is sok analitikus használja az enactmentet vagy a viszontáttételt a felelősségvállalás hártására, Ferenczi ragaszkodott ahhoz, hogy az analitikus saját jellemvonásai elkerülhetetlenül szerepet játszanak a terápiás folyamatban (Aron, 1996).

Rátérve a szupervízió kérdésére, a következő fejezetben megvizsgálom a szupervízióban megvalósuló kapcsolati szemlélet sajátosságait. Míg a kapcsolatiság e nagyfokú kölcsönössége, az analitikus bevonódása ma már széles körben elfogadható, mindez talán nehezebben alkalmazható a szupervízió területén, amelyet sokkal inkább meghatároznak a hierarchikus viszonyok és rögzült szerepfelfogások.

Szupervízió kapcsolati szemléletben

Míg Wolstein (1984) szerint szupervíziós helyzetben az értékelő és a terápiás komponens úgy viszonyul egymáshoz, mint az olaj és a víz, addig a kapcsolati analitikusok számára a szupervíziót érintően sem létezik dekonstruálhatatlan dichotómia, amelyről előbb vagy utóbb ki ne derülne, hogy ellentmondásosnak vélt aspektusai korántsem kizáró jellegűek. A szupervízió konstellációjára jellemző alapvető nehézséget Bakó Tihamér (2004) pontosan megragadja, amikor mindkét szereplő kettős helyzetéről beszél. A szupervizor egyszerre értékelő és terapeuta, a jelöltnek pedig kompetensnek kell mutatkoznia saját páciensei felé, miközben tanulóként a bizonytalanságát, tévedéseit is vállalnia szükséges. Bakó (2004) tanulmányában a *szupervízió-neurózisról* ír, valamint arról, hogy ennek átdolgozása párhuzamosan és kölcsönhatásban zajlik a szupervideált terápiájával. Azaz elméletileg nem volt elvárás, hogy a jelölt neurózisától megszabadultan érkezzen a szupervízióba, ettől függetlenül a szupervíziót mégis egy konfliktusos alaphelyzet határozza meg:

„A jelölt tehát a szupervíziós folyamat kezdetén fontos döntési helyzetbe kerül. Elrejtse-e vagy vállalja fel azokat a félelmeket, amelyek Roth (1966) szerint a kezdőket jellemzik – hogy értékelni fogják, rossz képet mutat, kiderülhetnek hiányosságai, esetleg alkalmatlansága. [...] A tét tehát a jelölt számára óriási lehet. Szakmai jövője függhet tőle. Hisz eddig felelőtlenül, »tét nélkül«, »önző módon« vehetett részt sajátélményű analízisében. Ettől kezdve komolynak, szakmailag érettnak kell lennie.” (Bakó, 2004, 122.)

A gyakorlatban feltehetően nem egy, a szupervízió kezdetén meghozott döntésről van szó, hanem a szupervízió során végtelen számú mikro- és fajsúlyosnak tűnő döntések sorozatáról. A fő kérdés talán nem is az, elrejtje-e vagy vállalja a jelölt a nehézségeit, hanem inkább az, hogy milyen mértékben meri felvállalni azokat. Ide kapcsolódik Kléger-Sipos Ágnes „éppen elegendő mértékű őszinteség” kifejezése a szupervízióra alkalmazva: „»Az éppen elegendő mértékű« őszinteséggel való gazdálkodás elősegíti az önanalízis kompetenciájának fenntartását”. (Kléger-Sipos, 2020, 109.) Habár a szerző is a kapcsolati szemlélet szupervízióba való beemelése mellett érvel, ezzel egy nehezen beállítható egyensúlyra törekszik, a kifejezés mégis problematikus konnotációt hordozhat utalva az esetleges nem kívánatos, vagyis „túlzott” őszinteség veszélyeire. Nagyon hasonló ez a kérdés a korábbiakban a viszontáttételi munka kapcsán tárgyalt mértékbéli eltérésekhez. Ma már nem az a kérdés, hogy van-e helye a viszontáttételnek a szupervízióban, hanem hogy mennyi helye van? Vegyük tehát sorra, a kapcsolati analízis képviselői milyen lehetséges válaszokkal szolgálnak az értékelési helyzet teremtette gátak feloldása tekintetében.

Aron így ír szupervíziós tapasztalatáról:

„A legjelentősebb képzési tapasztalataim azokhoz a csodálatos helyzetekhez kötődnek, amikor a szupervizoraim érezték és elismerték, hogy hozzájárultam a gondolkodásukhoz vagy a saját fejlődésükhöz. Szupervizori munkám során visszatérő tapasztalatom, hogy a legjobb munkámat olyan szupervideáltakkal végzem, akikről úgy érzem, gazdagítanak és tanítanak engem, és a szupervizori

kapcsolat nagymértékben javul, ha mindketten értékelni és elismerni tudjuk ezt a kölcsönös hatást.” (Aron, 1996, 158.)

A kölcsönösség tehát a tanulási helyzetre is kiterjeszhető. Itt nyoma sincs annak a lehetséges helyzetnek, amelyet Rioch (1980) vázol fel, miszerint a szupervizor akár irigységet érezhet, amiért szupervideáltja esetenként adekvátabb értelmezést ad nála. A kapcsolati szemléletmód tehát olyan mértékben felszámolja a hierarchiából adódó merev szerephatárokat, hogy képes oldani a szupervizor lehetséges nárcisztikus sérülékenységét. Ha a szupervízióban alkalmazott kapcsolati szemléletet, illetve a „magyar módszer” revideálási törekvéseit a szupervízióon belül megvalósuló nagyobb fokú intimitásra irányuló vágyként értelmezzük, akkor még a kölcsönös tanulást, azaz a megtermékenyítő gondolatok cseréjét is az intimitás részének kell tekintenünk, amely, mint Aron szavai is rámutatnak, elválaszthatatlan az érzelmektől.

Egy ilyen ideál felé tett lépés a szakmai hiba fogalmának dekonstrukciója és a bizonytalanság elviselésének jelentősége is. E felfogás ugyanis a szupervízió mindkét szereplőjének előnyére válhat, amennyiben a folyamattal járó teljesítményszorongás csökkentése a cél. A szupervizornak nem kell elrejtene bizonytalanságát, ha épp tanácstalan. Ellenkezőleg, erre tekinthet úgy, mintha modellt nyújtana a bizonytalanság elviselésére. Különösen fontos ez egy olyan szerephelyzetben, ahol – mint Szőnyi írja – nagy a csábítás a szupervizor számára, hogy „nagy tanítónak, a mesterek mesterévé váljon” (Szőnyi, 2014, 636.). Hagyományosan a szupervízió része jelenleg is a bizonytalanság elviselésének mint kompetenciának a tanítása. Azonban a fő hangsúly ezúttal is a mértékre irányul – mennyi bizonytalanság vállalható fel és fogadható el? Ehrenberg meglehetősen messzire megy ennek kapcsán, amikor azt mondja: „Soha nem lehetünk biztosak abban, hogy ami történt, az szándékos intervenciónk miatt, vagy éppen annak ellenére történt.” (Ehrenberg, 1992, 546.) Nagy valószínűséggel állítható, hogy egy ehhez hasonló szupervizori jelmondat a legtöbb jelöltben radikálisan csökkentené a teljesítményszorongást, mégis vélhetően sokan úgy éreznék, e ponton már a szupervizor szakmaisága, sőt a pszichoanalízis jelentősége kérdőjeleződne meg. A szupervizor bizonytalanságát megengedő attitűdöt szolgálja az a szemléletmód is, amely annak érzéseit nem minden esetben a párhuzamos folyamat hatásának tulajdonítja. A szupervizort e szemlélet felszabadítja az alól, hogy saját érzéseit kizárólag a jelölt által közvetített érzéseknek tekintse, mondván, azokat valójában a jelölt érzi saját páciensével szemben.

Joan Sarnat (1992) úgy véli, a szupervízió fejlődésének ösztönzése szempontjából elengedhetetlen azt kapcsolati szempontból felülvizsgálni. Sarnat – egyetértésben Issacharoffal (1984) – azt állítja, hogy éppen a szupervízióon belül lehet a leghatékonyabban kezelni azokat a konfliktusokat és kapcsolati problémákat, amelyek hatással vannak a szupervideált szakmai működésére. Ellenkező esetben – hangsúlyozza a szerző – a jelölt magára marad az elkerülhetetlen nehézségeivel, és könnyen kudarnak könyveli el azokat. Ha a jelölttől azt várják, úgy lépjen be a szupervízióba, hogy már minden neurotikus problémáját megoldotta, de legalábbis önelemzésén keresztül bizonyítsa, rálát nehézségeire, és tudatosítva kezelni is tudja azokat, akkor a szupervizor természetesen mentesül az ilyen jellegű problémák kezelésének kötelezettségeitől (Sarnat, 1992). Ebben az esetben azonban féltő, hogy a viszonttáttételi érzésekkel való munka a jelölt szupervízióban történő önelemzésének

szintjén marad. Ilyenkor, kompetenciáit bizonyítandó, a jelölt maga analizálja saját érzéseit. Ez azonban még nem jelenti a terápiás elem szupervízió keretein belülré helyezését, sokkal inkább a személyes kompetenciák bemutatásáról van szó. Ehhez kapcsolódóan, a szupervízióban történő önfeltárás nehézségeiről írva, Szőnyi két jellemző helyzetet említ:

„A szupervideáltak, hogy megelőzzék a várható kritikákat, elkezdik felsorolni a gondolkodási hibákat okozó viszontáttételi érzéseiket, csak azért, hogy elkerüljék az együttes »nem tudás« állapotát a szupervizorral. Vagy egy másik helyzetben a jelölt figyelmesen hallgatja a szupervizor reflexióit, és azonnal egyetért velük – csak azért, hogy minél gyorsabban elugorjon a pontról, hiszen kritikaként éli meg a gyengeségek exponálását, mintha a szupervizor azt sugallná, ezt tudnia kellett volna.” (Szőnyi, 2014, 630.)

A fenti példák mutatják, nem szükséges, hogy a szupervizor autoriter személyiség legyen – önmagában a szituáció, illetve az abból adódó szerepek előidézhetik e gátlásokat. Sarkadi és Adrigán írásukban – a kapcsolati szemlélettel összhangban – hangsúlyozzák a hatalmi tényezők és ezzel a szégyen csökkentésének jelentőségét. Ennek lehetséges módjaiként jelölik meg a szupervizor szubjektív érzéseinek beemelését, a jelölt haladásának közös értékelését, illetve magára a hatalmi egyenlőtlenségre való reflexiót. A kapcsolati analízis radikálisan hierarchiaellenes beállítódása, az autoriter szerep lebontására irányuló szemléletmódja mindehhez olyan keretrendszert kínál, amelyben a felek feszültségmentesen tehetik meg ezt. Sarnat felhívja a figyelmet arra, hogy Ekstein és Wallerstein (1972) nagyhatású könyvének megjelenése óta a szakirodalomban folyamatosan jelennek meg klinikai bizonyítékok, amelyek a szupervideált személyiségét érintő problémák kezelésének üdvös hatásait mutatják be, ám e gyakorlat megítélése még mindig ellentmondásos. Lesser (1984) és Jordan (1990) írásaihoz fordulva kiderül, a pszichoanalitikus gondolkodásban hagyományosan sokkal kevésbé elfogadható a szupervizor szorongásainak elismerése, mint a terapeutáé. A szupervizorok vakfoltjait és védekező reakcióit úgy tekintik, mint amelyek sokkal kisebb mértékben járulnak hozzá a lehetséges konfliktusokhoz. A szerzők azt állítják: amikor a szupervizorok nem érzik biztonságosnak a sebezhetőséget, megtagadott érzéseiket a szupervideáltakra vetítik ki, büntetik vagy irányítják a tapasztalataikat, amit egyesek projektív identifikációnak nevezhetnek (Lesser, 1984).

Sarnat nemcsak azért tartja fontosnak a kétszemélyes szemléletmód alkalmazását a szupervíziós kapcsolat terén, mert az adekvátabban megragadja a szupervíziós kapcsolat tényleges valóságát, hanem azért is, mert ez a szemlélet átalakítja a szupervideált problémáira való összpontosítás jelentését, és ezáltal lehetővé teszi azt, hogy a szupervizor hatékonyabb tanára/segítője legyen a jelöltnek.

Sarnat (1992) ismerteti saját esetét, amely megítélése szerint azt a változást szemlélteti, amikor a szupervizor elfogadja „sebezhetőségét”, „szuperáttételét” és azt a fajta szupervíziós elkötelezettséget, ami ebből következhet. A Sarnathoz szupervízióba járó jelölt nehezen tudott megfelelően érvényesülni a klienseivel szemben, került a velük való konfrontációt. A szupervizor szerint ez egy olyan neurotikus probléma meglétére utalt, amely külön figyelmet érdemelt a szupervízióban. A jelölt

önérvényesítéssel kapcsolatos nehézségei nem változtak jelentősen, annak ellenére, hogy tudatában volt a problémának, dolgozott rajta korábbi szupervíziók során, valamint saját analízisében, amely a beszélgetésük idején még folyamatban volt. A felmerülő nehézségekről Sarnat a következőképp ír:

„Mindketten világosan láttuk a problémát: az egyik kliensével, Maryvel kerülte, hogy beszéljen a díjemelés szükségességéről; a másik kliensével, Ann-nel pedig túlságosan gondoskodó volt, hogy elkerülje a haragját. A megjegyzéseimre tiszteletteljes nyugalommal válaszolt; a köztünk lévő hatalmi különbség miatt, úgy gondolom, nem engedte meg magának, hogy másképp reagáljon. [...] A terápiaiban kezdtek elromlani a dolgok. Ahelyett, hogy fokozatosan szabadabbnak érezte volna magát, amiért érvényesülni tud a klienseivel szemben, inkább konfrontálódott és szigorúan bánt velük, feldühítette őket, majd depressziós, büntudatos és dühös lett. Jelentős kudarcézés kíséretében rájöttem: saját igényem, hogy kompetensnek érezzem magam, az ő jellegzetesen passzív hozzáállásával kölcsönhatásba lépve a legelnyomóbb önmagamhoz vezetett. Azon tűnődtem, talán ő adott nekem leckét arról, milyen romboló hatásúak lehetnek a domináns figurák, esetleg a velem való patológikus interakció mellékterméke volt a diktatórikus hangnem, amit a páciensével szemben alkalmazott. [...] Azt is láttam, hogy a köztünk kialakuló nehézségek lehetőséget adtak a kapcsolati probléma közvetlen átdolgozására, amellyel ő is foglalkozni akart és foglalkoznia is kellett.

Néhány hét múlva a jelölt vállalta a kockázatot, hogy közvetlenül kifejezze nekem, mennyire dühös és kritikus velem szemben, egyúttal tudatta, inkább rontok a helyzeten, mint javítok rajta. [...] Az én feladatom az volt, hogy kezeljem a saját frusztrációm és büntudatomat, miközben megpróbáltam empátiás választ kínálni, ahelyett, hogy megtorlással vagy önváddal éltem volna. Azt mondtam, megértem, hogy megpróbálja éreztetni velem a kudarcot, amit ő is érzett. [...] Elmondtam, hogy engem is elkeserít az a zűrzavar, amely mindkét terápiáján kialakult, és valóban úgy érzem, a saját didaktikus túlműködésem, valamint az a hallgatóságos elképzelésem, hogy »tudom, miként kell megoldani a dolgokat«, hozzájárult mindehhez.

Ez a kijelentés jelentős hatást gyakorolt a szupervideáltra. Könnyek szöktek a szemébe. Úgy döntött, hogy nem megy az általa átélt dolgok mélyére, és én tiszteletben tartottam ezt, mivel úgy éreztem, a szupervíziós feladatunk szempontjából nem szükséges a további önfeltárás részéről. Az volt az érzésem, abban a pillanatban egy új kapcsolati tapasztalatot dolgozott fel, miszerint a dühös érzések megengedhetők egy kapcsolaton belül anélkül, hogy az empatikus kapcsolat megszakadna vagy bármelyik fél sérülne. Ez egy olyan tapasztalat volt, amely döntő fontosságúnak tűnt ahhoz, hogy szabadabbnak érezze magát terapeutaként érvényesülni.

Ezt az ülést követően a kapcsolatunk együttműködőbbé és kölcsönösebbé vált. A hatalmi dinamika visszaszorult, mivel a szupervideált elkezdte érzéseit magabiztosabban és kényelmesebben kifejezni, én pedig egyre kevésbé éreztem magam mindentudó szakértőnek. Büntudata, haragja, illetve az ezek ellen irányuló

védekezés jelentősen csökkent. Az intenzív érzelmek feltárásával kapcsolatos kölcsönös komfortérzetünk nőtt.

Megpróbáltuk elképzelni, mi változott meg közöttünk. Szerinte az, hogy szembesítettem őt a gátlásosságával, majd elfogadtam, ami felszínre tört benne, miközben elismertem a saját érintettségemet a helyzetben, s ezzel értékes követendő modellt kínáltam számára. Megbeszéltük, hogy a pszichoterápiában hasonló folyamatok játszódhatnak le, bár más kapcsolati kontextusban.” (Sarnat, 1992, 397.)

Sarnat értékelése szerint saját konfliktusai, azaz a szupervideáltja mielőbbi változása miatt érzett türelmetlensége, illetve az arra irányuló igénye, hogy saját kompetenciáját túlságosan aktív beavatkozással érvényesítse, hozzájárult a kialakult válsághoz. A szupervízióban nem lehetett közvetlenül „megtanítani” a jelöltet arra, hogy szabadabbnak érezze magát, és terapeutaként eszerint érvényesüljön; a szupervizorral való együttműködésben kellett rájönnie, miként tegye ezt. Erre a helyzetre utal Soreanu (2019), amikor a Budapest-modell kapcsán az érzelmi tapasztalatot keresztül történő tanulást hangsúlyozza egy bensőséges szupervizori szituációban. A szupervizor ugyan intenzív érzelmeket vitt a szupervízióba, de a megfelelő szupervíziós szerepek és határok fenntartásával összhangban tette ezt. Továbbá, Sarnat felhívja a figyelmet, hogy az itt felmerülő személyes problémát személyi analízisbe delegálva a terápiás tapasztalat nem nyújthatott volna olyan specifikus megértést arról, hogy a probléma hogyan befolyásolja a szupervideált személy szerepműködését, és nem kínálhatott volna olyan célzott segítséget sem, mint a szupervízió (Sarnat, 2019).

Érdekes kérdés, hogy ugyanez a helyzet miként alakult volna a Budapest-modell alapján végzett szupervízióban. Minthogy az analitikus behatóan ismerte volna a páciens problémáját, vélhetően több éve lett volna már dolgozni a saját viszontlátételén, esetleg szupervízióba is vihette volna az esetet, így a személyes nehézségekre egy mélyebb szintről rálátva dolgozhattak volna közösen, amikor páciense szupervideálttá válik. Az, amit a Budapest-modell előnyeként tartanak számon (pl. a szupervizor/analitikus viszontlátételére fordított figyelem, a bizalommal teli szupervíziós atmoszféra megteremtése) nagyon hasonló tehát ahhoz, amit a kapcsolati analízis szemléletmódja kínál a szupervízióra alkalmazva. Habár az utóbbi esetében hiányzik az évek során összegyűjtött tapasztalatból eredő intenzív ismertség és kapcsolódás, e szemlélet mégis képes megteremteni azt az intim kapcsolati szférát, amely a mélyebb megismerés, az önfeltárás lehetőségét kínálja.

Az intimitás megértése során előfordulhat, hogy azt a közelséggel és az önfeltárás teljességével azonosítják; ezt a leegyszerűsítő fogalommagyarázatot a szociológia, a mainstream pszichológia és esetenként a pszichoanalízis is támogatja (Ita, 2022). Egy ilyen általános értelmezési keret tükrében előfordulhat, hogy azok a tudatos törekvések, amelyek a szupervíziós térben a nagyobb fokú intimitás megteremtését szorgalmazzák, ellenállásba ütköznek, hiszen a tanulás/terápia arányának megőrzése az „éppen elegendő mértékű önfeltárást” tartja kívánatosnak. Azonban a fenti intimitásfogalommal szemben a kapcsolati analízis olyan értelmezést kínál, amely a szupervíziós keretbe is jobban illeszkedik, mégpedig azáltal, hogy egyszerre foglalja magában a hasonlóságot és különbözőséget, a kölcsönösséget és az autonómiát. A

szadomazochizmus egyetlen alternatívája az intimitás – állítja Aron. Fontos látni, mint mondja, hogy a mazochista és szadista *kölcsönösen* irányítják egymást, vagyis a szabályozás kölcsönössége önmagában nem hozhatja létre az intim közeget, csupán ha az a másik elismerésének kölcsönösségével társul. Azaz egymás autonómiájának elismerése elengedhetetlen az intim élményhez. Ugyanakkor az intimitás nem azonos az interszubbektivitással, meghaladja azt azért, hogy magában foglalja a viszony fenntartását az interszubbektivitás folyamatos teremtésén és rombolásán keresztül.

Az itt javasolt vízió a pszichoanalízisről mint kreatív folyamatról szól, amelyben a résztvevők kiterjesztik tudatosságukat, és egy másik emberrel való bensőséges viszony révén alkotják meg legsajátabb, egyedi egyéniségüket (Ehrenberg, 1992). Figyelemre méltó, hogy – más szerzőkkel összevetve – Aron nem a legsajátabb egyediség kifejezéséről, hanem annak folyamatos megteremtéséről beszél. Azaz nem egy már meglévő legbenső talál utat a kifejezésre, hanem a kapcsolódáson keresztül formálódva jön létre. Ez a folyamat pedig összefügg azzal, amit a szerző a pszichoanalízis legnagyobb paradoxonának vél: hogy annak ugyan lehet célja az intimitásra való képesség, azonban ez mindaddig nem érhető el, amíg a páciens képtelen az intim kapcsolat megélésére terapeutájával. Maga a terápiás folyamat sikere tehát nagymértékben függ azoktól a tulajdonságoktól mint céloktól, amelyeket a páciens az analízis során el akar sajátítani. Amennyiben ezt a logikát átültetjük a szupervízióra, az értékelési helyzet feszültségét feloldandó, azt mondhatjuk, a jelölt akkor teljesít jól, ha elsajátítja azt, amit kizárólag a szupervízió folyamatában tud magáévá tenni, tehát sokkal inkább tanul, mint tudásáról ad számot.

A Budapest-modell szerepe az ödipális konfliktus drámájában

A szupervízió fent tárgyalt problémaköreit új megvilágításból segíthetnek értelmezni Jessica Benjamin Ödipusz-komplexusra vonatkozó kritikái, valamint a szerző gondolatai az anyai és apai minőséghez kapcsolódó polarizációról (Benjamin, 1988). Ezeket az alábbiakban a szupervízió budapesti és berlini modelljeihez kötődő ítéletekkel, előítéletekkel állítom párhuzamba.

Benjamin szerint az elkülönülés apai eszményében az a meggyőződés rejlik, hogy valójában mindannyian visszavágyunk az anyával való óceáni egységbe, elkülönülés nélkül pedig ez a „határtalan narcizmusba” való visszasüllyedéshez vezetne (Benjamin, 1988, 145.). Így tehát – állítja Benjamin – az „egység = anya = narcizmus” egyenlet implicit módon jelen van az ödipális modellben (Benjamin, 1988, 145.). Az apa mint a „határtalan narcizmus” elleni védelem eszméje azonban egyszerre engedélyezi az apa idealizálását és az anya lebecsülését. Az anya mint a jószág forrása és az apa mint az individuáció elve között kibontakozó szakadás olyan polaritássá rögzül, amelyben az anya jósága az autonómiát fenyegető csábításként definiálódik újra, ami pedig utat nyithat a regresszió előtt. Az ödipális modellben a regresszív, irracionális anya és a felszabadító, racionális apa e polaritása elkerülhetetlennek tűnik – mondja Benjamin. A pszichoanalízis a nőiség elutasítását normalizálta, elhallgatva annak súlyos következményeit nemcsak az elméletre, hanem a férfiak és nők közötti

kapcsolat sorsára nézve is. Ám a kár, amelyet ez az elutasítás a férfi pszichéjében okoz – hangsúlyozza Benjamin –, valójában a nő „hiányához” hasonlítható, még akkor is, ha ezt szokás uralomként vagy sebezhetetlenségként álcázni. A „jó apa” képe azonban, amely mentes az irracionalitástól, csupán az apa egyik, hasítás útján létrehozott oldalát jeleníti meg. Valójában az ödipális modell legerjedtebb változata teljesen elfedi az archaikus, veszélyes apa létezését. A jó és rossz apa közötti hasadást pedig ehelyett a progresszív, ödipális apa és a regresszív, archaikus anya ellentétéként fogalmazza újra. Benjamin kiemeli továbbá, hogy az ödipális nemi polaritás nem korlátozódik az egyéni pszichére, ahol az kizárólag az anya és az apa fogalmaiban fejeződik ki. A nyugati kultúra régóta fennálló kizáró kettőségeiben is megtalálhatók ennek megfelelői: racionalitás–irracionalitás, szubjektum–objektum, autonómia–függőség stb. (Benjamin, 1988).

A Budapest- és Berlin-modell sajátosságait bemutató, azok előnyeit és hátrányait elemző kritikák vizsgálatakor szembevetőd, hogy az érvek milyen jelentős mértékben szerveződnek e polaritás mentén. Egyfelől a távolságtartó, racionális, elválasztó apai, másfelől a közelséget biztosító, ugyanakkor regresszióval, nárcisztikus feloldódással csábító anyai kép kettősége körvonalazódik. Ez utóbbinak kézzelfogható megtestesüléseként gondolhatunk a szupervíziós térben megjelenő díványra. A Budapest-modellhez kötődő nárcisztikus elmerüléstől való félelmet jelzi Szőnyi cikkében a következő részlet: „biztosan találkozik az ember az örömfürdővel, hogy mindent elmondhatok a páciensről, az analitikus figyelme az enyém lesz, én vagyok a fontos, és nem az, hogy mit teszek, nem az, hogy a tetteim milyen következményekkel járnak a betegre nézve, nem az, hogy mit mond a betegről és a kapcsolatunkról, amit én közvetítek, hanem az, hogy mit mond rólam” (Szőnyi, 2014, 630.).

A Budapest-modell ellen szóló általános érv szerint, mivel a szupervízió fő feladata, hogy felkészítse a jelöltet a kompetens, szakmailag-társadalmilag közhasznú munkára, és ebben a folyamatban minden túlzott ragaszkodás zavarokat okoz, így a „jelöltnek el kell érnie a szakmai autonómiát, ki kell nőnie az analitikus gyermekorból, és el kell válnia a személyes analitikustól. Meg kell akadályozni a közös vakfoltok kialakulását, a túlzott idealizálást” (Szőnyi, 2014, 613.).

Soreanu (2019) a viszontátételhez kapcsolódó ellenállásnak, Szőnyi (2014) a történelmi kor sajátosságainak tulajdonítja a Budapest-modell kiszorulását, de egy harmadik lehetséges magyarázatként tekinthetünk a történetekre úgy is, mint az egyén lelkének mélyrétegeit, gondolkodását átható ödipuszi logika következményére. Eszerint az elkülönülés apai eszményének megfelelő Berlin-modell a – nemekről való hagyományos társadalmi-kulturális vélekedés tükrében – nőiességgel azonosított Budapest-modell elutasítását testesíti meg.

Benjamin (1988) emlékeztet: a modern gondolkodás jórészt azt állítja, hogy nemtelen, azaz nemektől mentes és egyetemes szubjektum nevében beszél. Ám éppen ez a magának vindikált objektív jelleg, a személyes szükségletekkel szembeni közömbösség az, amit a férfias hatalom ismertetőjegyeként ismerhetünk fel. Éppen az átható személytelenedés, a gondoskodásnak a privát szférába való száműzése az, ami a férfiuralom, a nők lebecsülésének és kirekesztésének logikáját tárja fel (Benjamin, 1988). Fontos megjegyezni, hogy mindez független attól, hogy a nők egyre inkább

részt vesznek a társadalom nyilvános, produktív szférájában; az gyakorlatában és elveiben továbbra is a „férfiak világa” marad. Mindez nem jelenti feltétlenül a nők tényleges kiszorítását a társadalmi nyilvánosságból és produktivitásból, mindenképpen magával hozza azonban azt, hogy a nőknek alkalmazkodniuk kell a férfiak szabta célokhoz, keretekhez, mintákhoz, normákhoz. A férfiuralom tehát ma már nem a személyes hatalmi viszonyok függvénye, hanem a társadalmi és kulturális struktúrákban rejlik, és független attól, hogy az egyes férfiak és nők mit akarnak. A közintézmények annyira személytelennek tűnnek, hogy látszólagos nemtelenséget mutatnak (Benjamin, 1988). Ez a „férfiak világának” megfelelő személytelenedés mint strukturális logika inherensen közrejátszhatott abban, amikor az IPA a csatlakozás feltételeként szabta a budapesti szupervíziós modell felülvizsgálatát és az IPA által képviselt Berlin-modell elfogadását az 1990-es években. Az IPA nem ellenőrizte a folyamatot, az egyesületi tagok pedig nem annyira kötelezettségként tekintettek rá, mint inkább ajánlásként, így a gyakorlatban a magyar módszer néhány évig még része lehetett a képzésnek, idővel azonban kikopott.¹ Az egyik módszer ajánlása a másik ellenében, még ha nem tűnik is kényszerítő jellegűnek, mégiscsak jelzi a budapesti módszer leértékelését, mely óhatatlanul az eltűnéséhez vezetett.

E perspektíva szerint Benjamin következő idézetét a női és férfi minőségek kapcsán akár a Budapest- és a Berlin-modellre vonatkoztatva is olvashatjuk: „De miért kell az egyik civilizációnak eltemetnie a másikat? Miért kell az anyai jog és az apai jog közötti küzdelemnek egyoldalú vereséggel végződnie, nem pedig döntetlennel? Miért kell a patriarchális apának az anyát felülbírálnia és leváltania?” (Benjamin, 1988, 152.) Benjamin természetesen elismeri az elkülönülést, az autonómia fontosságát; ami ellen érvel, az a szélsőséges, nemekhez kapcsolódó kérlelhetetlen polarizáció. Kísérletét, hogy ezt némiképpen tompítsa, az alábbiakban a két szupervíziós modell közötti éles különbség feloldására igyekszem alkalmazni.

Benjamin ismerteti Chasseguet-Smirgel (1970) érvelését az énídeál és a szuperegó közötti különbségtétel alapvető fontosságáról. A pszichoanalitikus elmélet fejlődésében az énídeál fogalma megelőzte a szuperegó koncepcióját. Az énídeál eredendően egy olyan ágensre utalt, amely a gyermek mindenhatósággal kapcsolatos vágyának és tökéletességre való törekvésének a helyszíne volt. Eredetileg Freud az énídeálnak olyan funkciókat tulajdonított, mint az önmegfigyelés és a lelkiismeret. Amikor azonban később kidolgozta az Ödipusz-komplexus elméletét, ezeket a szuperegóhoz delegálta, és az énídeál, valamint a szuperegó kifejezéseket felcserélhetően használta (Benjamin, 1988). Amikor később a szerzők megpróbálták különválasztani a két fogalmat, ez azzal a következménnyel járt, hogy a hozzájuk tartozó minőségek sematikusán az anyához és az apához rendelődtek: a szuperegó az elkülönülés apai igényét képviseli, az énídeál pedig az anyai egység célját. Ahogy Chasseguet-Smirgel fogalmaz: „A szuperegó elvágja a gyermeket az anyjától, az énídeál az anyával való egyesülés felé tolja.” (Chasseguet-Smirgel, 1970, 359.) Ez a nácizmust kizárólag az anyai egység szempontjából határozza meg, mintha az ideális apával való azonosulás egyáltalán nem játszana szerepet. Benjamin javaslata szerint, ahelyett, hogy az apai szuperegót szembeállítanánk az anyai énídeállal, inkább

¹ Sarkadi Borbála szóbeli közlése alapján.

megkülönböztethetnénk mind az énídeál, mind a szuperegó anyai és apai változatait (Benjamin, 1988). Egy ilyen perspektívában ugyanis a mindkét szülővel való azonosulás lehetővé teszi a gyermek számára, hogy a minőségek önmagukban bírjanak jelentéssel, anyai (női)–apai (férfi) többlettartalmak nélkül. Benjamin elmélete valójában Nancy Chodorow (1978) kettős szülőségről szóló elgondolását viszi tovább. Ezen elképzelés szerint, ha egészen korai időszaktól kezdődően az apa is intenzíven részt vesz a gyerekgondozásban, annak az az előnye, hogy az apa mintát ad az intimitás kialakításának képességére, a kötődésre és a gondoskodásra, miközben az anya nagyobb autonómiához jut (Borgos, 2017).

Chodorow (1978) preödipális szinten belépő duális szülői gondoskodását, valamint Benjamin polarizációk oldását szorgalmazó elméletét a szupervíziós modellekre alkalmazva, azt mondhatjuk, a magyar analitikus képzésben folyó gyakorlat a hatvanas évek közepétől néhány évtizeden át ennek tökéletesen megfelelt. Ekkor ugyanis a jelölt első esetét saját analitikusához vitte, másodikat pedig egy „külső” szupervizorhoz. Ez a rendszer – a kapcsolati szemléletnek megfelelően – biztosította a szaktekintélyi szerep automatikus decentrállását, függetlenül attól, hogy a szupervizor egyébként mennyire szeretné vagy tudja ezt képviselni. Szőnyi (2014) szerint a Budapest-modell leggyengébb pontja az értékelés, hiszen ekkor kizárólag a szupervizor-terapeuta ír véleményt a jelölről, így túl nagy felelősség hárul rá. Azonban kiemeli: a jelenlegi képzési gyakorlat máris olyan helyzetet teremt, amely jelentős mértékben enyhíti a felelősséget az értékelés terén, hiszen az első szupervízió megkezdéséről a képzési bizottság dönt (Szőnyi, 2014). Azaz a két szupervizor adta kép, kiegészülve a bizottság döntésével magát az értékelési helyzetet is decentralizálná, így a jelölről összetettebb kép alakulhatna ki. Számos, korábban már tárgyalt előnyén túl, e „kétszülős” szupervíziós modell olyan egyedülálló lehetőséget kínál a jelöltnek, amely szerint a „külső szupervízió” adta előnyök mellett, a saját analitikusával folytatott szupervízióban áttételesen ráláthatna arra, mi is „történt vele” mindezidáig személyi analízisében, vagyis miként dolgozik analitikusa. Ez pedig a tapasztalati tanulás új, szélesebb horizontját nyitja meg. Ajkay Klára a viszontáttétel átdolgozásának jelentőségéről írt 1996-ban, amikor Magyarországon még e kettős szupervíziós eljárás volt érvényben:

„A magyarországi pszichoanalízis történetében, az undergroundból az elfogadás felé tartó úton, az intézményesülés folyamatában fontos fordulópontot jelentett a Nemzetközi Társasághoz való csatlakozásunk. Ennek hatására képzési rendszerünk is változott; követelmény lett, hogy a kontrollok egy része »idegen« analitikusnál folyjon. Véleményem szerint a viszontáttétel modernebb, totalisztikus elmélete mintha itt kaphatna nagyobb hangsúlyt. Ez alatt azt értem, hogy az analitikus tudattalanjából érkező akadályoztató mozzanatok megtanulja elkülöníteni azon reakcióitól, melyek függetlenek saját konfliktusaitól, s a páciensből származnak. Feltevésem, hogy a Budapesti Iskola képzési modellje minden előnye mellett átörökítette és megszilárdította a viszontáttétel hagyományos felfogását. Talán a túlélésben éppen ez volt egyik kollektív értéke a budapesti csoportnak, melyet az én generációm készen kapott. Úgy tűnik, hogy a jelenlegi képzési rendszer, mely beépíti, de nem teszi kizárólagossá a saját analitikusnál való kontrollok vitelét, *a viszontáttétel*

szélesebb jelenségtartományát munkáltatja ki a kandidátussal.” (Ajkay, 1994, 77., kiemelés tőlem, I. M.)

Emellett Bakó (2004) rávilágít a fokozatosság jelentőségére is, a jelölt szakmai szocializálódásának lépcsőfokaira, ahogyan páciensből analitikussá válik. A magyar módszer szellemében végzett analízis/szupervízió elkísérné a jelöltet ebben az átmeneti térben. Bakó szerint a belső szupervíziós kapcsolat – modellként – a jelölt szakmai énjének részévé válna, és meghatározva munkáját, belső szupervíziós térré alakulhat át. A szerző szavaival: „A budapesti iskola szeretetkapcsolati lélektani tere egy belsővé tett interszjektív kapcsolat alapját képezi a szakmai és a személyes én között.” (Bakó, 2004, 126.)

Záró gondolatok

Dolgozatomban két lehetséges utat jártam körül. Elsőként megvizsgáltam, hogyan lehetne a szupervízió hagyományos Berlin-modelljét a kapcsolati analízis „feminin” jegyeivel gazdagítani, majd felvázoltam egy „kétszülős” szupervíziós modellt, melyben ismét helyet kaphatna a „magyar módszer”. Mindkét irányt azt a célt szolgálja, hogy a hagyományos gyakorlatban több, a nőiséghez társított minőség kapjon helyet, és ily módon közelítsen egy olyan egyensúlyhoz, melyben jelölt és szupervízor egyaránt kényelmesebben, természetesebben lehet jelen.

Az ödipuszi konfliktus alapmintája kapcsán fontos hangsúlyozni, hogy az anyától, a nőihez társított minőségtől való eltávolodás igénye nem csupán egy intrapszichés dráma. Minthogy az anya leértékelt, talán nem is az anyától, hanem inkább e leértékelt minőségtől távolodik el a gyermek. Ahogy arra Benjamin (1988) is rávilágít: mióta a nők nagyobb egyenlőséget értek el, és az anyák a külvilág fontos képviselőivé váltak, a feléjük irányuló vágy ma már nem idézi fel az én teljes elvesztésétől való félelmet. Ennek mentén folytatva az analógiát, azért lenne kulcsfontosságú a Budapest-modell által képviselt értékek újrafelfedezése, jelen képzési rendszerrel összhangban történő újraadaptálása, mert a módszer olyan tudatos vagy tudattalan negatív asszociációkat kelthet, mint a megmérettetéstől, felnövéstől való félelem. Így pedig korántsem biztos, hogy vonzó alternatívát képez a jelöltek számára. Ugyanakkor – ismét a benjamini gondolatokhoz fordulva – fontos lenne, hogy „elismerjük annak értékét, amit irracionálisnak és infantilisnek bélyegezve száműztek” (Benjamin, 1988, 188.). Azaz egy olyan egyensúly mellett érveltem, amelynek segítségével mindkét módszer erősségei kiaknázhatók. Mindkét modellnek megvannak a maga sajátos gyengeségei, amelyek egyoldalú alkalmazásuk során felerősödhetnek, együttes alkalmazásukkal azonban egymás gyenge pontjait is ellensúlyozni tudnák. Egy ilyen „kétszülős” szupervíziós modell alkalmas lenne bizonyos félelmek, előítéletek felszámolására. Ahogy Ferenczi a horizontalitásra igeként tekintett, amely nem jön létre magától, mintegy természetes módon, úgy a szupervízióhoz kapcsolódó fogalmaink újragondolása is tudatos erőfeszítéseket, automatikus polarizációk mentén szerveződő gondolkodásmódunk megkérdőjelezését kívánja.

Felhasznált irodalom

- Ajkay K.** (1994). A Budapesti Iskola hozzájárulása a mai viszontáttételes elméletekhez. In: Flaskay, G. (szerk.), *Függőség, tárgykapcsolat, viszontáttétel* (62–81). Budapest: Animula.
- Aron, L.** (1996). *A Meeting of Minds: Mutuality in Psychoanalysis*. Hillsdale: The Analytic Press.
- Bakó T.** (2004). Belső szupervízió és kontrollanalízis. *Thalassa*, 15(2): 118–128.
- Barratt, B. B.** (1993). *Psychoanalysis and the Postmodern Impulse*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Benjamin, J.** (1988). *Bonds of Love: Psychoanalysis, Feminism and the Problem of Domination*. New York: Pantheon Books.
- Benjamin, J. – Grand, S.** (2018). Reflections and Directions: An Interview of Jessica Benjamin by Sue Grand. In: L. Aron, S. Grand, J. A. Slochower (eds.), *Decentering Relational Theory: A Comparative Critique* (49–73). Abingdon: Routledge.
- Borgos A.** (2017). Pszichoanalitikus elméletek nőiségképe Freudtól a feminista pszichoanalízisig. In: Kovács M. (szerk.), *Társadalmi nemek. Elméleti megközelítések és kutatási eredmények* (21–37). Budapest: ELTE Eötvös Kiadó.
- Bromberg, P.** (1991). On Knowing One's Patient Inside Out: The Aesthetics of Unconscious Communication. *Psychoanalytic Dialogues*, 1(4): 399–422. DOI: 10.1080/10481889109538911
- Carveth, D.L.** (2012). Concordant and Complementary Countertransference: A Clarification. *Canadian Journal of Psychoanalysis*, 20(1): 70–84.
- Chasseguet-Smirgel, J.** (1970). Feminine Guilt and the Oedipus Complex. In: J. Chasseguet-Smirgel (ed.), *Female Sexuality* (94–134). Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Chodorow, N.** (1978). *The Reproduction of Mothering. Psychoanalysis and the Sociology of Gender*. Berkeley: University of California Press.
- Ehrenberg, D. B.** (1992). *The Intimate Edge*. New York: Norton Press.
- Ehrenberg, D. B.** (2006). The Interpersonal/Relational Interface: History, Context, and Personal Reflections. *Contemporary Psychoanalysis*, 42(4): 535–550. DOI: 10.1080/00107530.2006.10747126
- Ekstein, R. – Wallerstein, R.** (1972). *The Leaching and Learning of Psychotherapy* (2nd ed.). New York: International Universities Press.
- Ferenczi S.** (1932). *Klinikai napló*. Ford. Vég Katalin. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1996.

- Fonagy P. – Target, M.** (2005). *Pszichoanalitikus elméletek a fejlődési pszichopatológia tükrében*. Ford. Milák Piroska. Budapest: Gondolat.
- Fox, A.** (2019). Review of ‘Deidealizing Relational Theory: A Critique from Within’ and ‘Decentering Relational Theory: A Comparative Critique’. Books by Lewis Aron, Sue Grand, and Joyce A. Slochower (eds.), 2018. Abingdon: Routledge. *Contemporary Psychoanalysis*, 57(1): 146–161. DOI: 10.1080/00107530.2019.1694319
- Frankel, J. B.** (1998). Are Interpersonal and Relational Psychoanalysis the Same? *Contemporary Psychoanalysis*, 34(4): 485–500. DOI: 10.1080/00107530.1998.10747015
- Gaztambide, D. J.** (2024). The Promises and Limitations of Relational-Interpersonal Psychoanalysis: Returning to Ferenczi’s Legacy. In: D. J. Gaztambide (ed.), *Decolonizing Psychoanalytic Technique* (83–117). London: Palgrave Macmillan.
- Greenberg, J.** (1995). Self-Disclosure: Is it Psychoanalytic? *Contemporary Psychoanalysis*, 31(2): 193–205. DOI: 10.1080/00107530.1995.10746904
- Hirsch, I.** (1997). The Integration of the Interpersonal School into the Psychoanalytic Mainstream. *Contemporary Psychoanalysis*, 33(4): 656–669. DOI: 10.1080/00107530.1997.10747012
- Hirsch, I.** (1998). Further Thoughts about Interpersonal and Relational Perspectives: Reply to Jay Frankel. *Contemporary Psychoanalysis*, 34(4): 501–538. DOI: 10.1080/00107530.1998.10747016
- Hoffman, L.** (2019). Analytic Process from the Perspective of Conflict and Interpersonal/Relational Theory: A Potential Linguistic Indicator. *Contemporary Psychoanalysis*, 55(4): 349–372. DOI: 10.1080/00107530.2019.1669407
- Issacharoff, A.** (1984). Countertransference in Supervision. In: L. Caligor, P. Bromberg, J. Meltzer (eds.), *Clinical Perspectives on the Supervision of Psychoanalysis and Psychotherapy* (89–105). New York: Plenum.
- Ita M.** (2022). Az intimitás fogalmi változásai a kapcsolati pszichoanalízis tükrében, *Imágó Budapest*, 11(3): 77–91. <https://imagobudapest.hu/wp-content/uploads/2020/11/8-Ita.pdf>
- Jordan, J. V.** (1990). Courage in Connection: Conflict, Compassion, Creativity. *Work in Progress*, 45: 1–12. Wellesley Centers for Women, Wellesley College.
- Kléger-Sipos Á.** (2020). Az önelemző aktivitás alakulása a szupervíziós kapcsolatban. Hozzászólás „A kapcsolati fókusz szerepe a szupervízióban” című tanulmányhoz. *Lélekelemzés*, 15(2): 106–111.
- Kovács V.** (1933). Kiképző analízis és kontrollanalízis. In: Kovács V., *Fortunatus öröksége* (67–76). Szerk. Szilágyi Júlia. Budapest: Párbeszéd Könyvek, 1993.
- Lesser, R.** (1984). Supervision, Illusions, Anxieties, and Questions. In L. Caligor, P. Bromberg, J. Meltzer (eds.), *Clinical Perspectives on the Supervision of Psychoanalysis and Psychotherapy* (143–152). New York: Plenum.

- Levenson, E.** (1983). *The Ambiguity of Change*. New York: Basic Books.
- Maroda, K. J.** (2022). *The Analyst's Vulnerability: Impact on Theory and Practice*. New York: Routledge.
- Mills, J.** (2020a). A Critique of Relational Psychoanalysis. In: J. Mills (ed.), *Debating Relational Psychoanalysis: Jon Mills and His Critics* (17–57). London: Routledge/Taylor & Francis.
- Mills, J.** (2020b). Challenging Relational Psychoanalysis: A Critique of Postmodernism and Analyst Self-Disclosure. In: J. Mills (ed.), *Debating Relational Psychoanalysis: Jon Mills and His Critics* (123–145). London: Routledge/Taylor & Francis.
- Mitchell, S. A.** (1988). The Intrapsychic and the Interpersonal: Different Theories, Different Domains, or Historical Artifacts? *Psychoanalytic Inquiry*, 8(4): 472–496.
- Ringstrom, P. A.** (2010). Meeting Mitchell's Challenge: A Comparison of Relational Psychoanalysis and Intersubjective Systems Theory. *Psychoanalytic Dialogues*, 20(2): 196–218. DOI: 10.1080/10481881003716289
- Rioch, M.** (1980). The Dilemmas of Supervision in Dynamic Psychotherapy. In: A. Hess (ed.), *Psychotherapy Supervision: Theory, Research, and Practice* (68–77). New York: Wiley.
- Roth, J. K.** (1996). Kik félnek a Bálint-csoporttól? In: N. Lippenmeier (szerk.), *Tanulmányok a szupervízió köréből I. Szemelvények a német szupervíziós irodalomból* (138–142). Budapest: Supervisio Hungarica.
- Sarkadi B. – Adrigán E.** (2020). A kapcsolati fókusz szerepe a szupervízióban: munka a terapeuta és a szupervízor szubjektivitásával. *Lélekelemzés*, 15(2): 77–94.
- Sarnat, J. E.** (1992). Supervision in Relationship: Resolving the Teach-treat Controversy in Psychoanalytic Supervision. *Psychoanalytic Psychology*, 9(3): 387–403.
- Singer, E.** (1965). *Key Concepts in Psychotherapy*. New York: Basic Books.
- Soreanu, R.** (2019). Szupervízió korunk számára: viszontáttétel és a budapesti iskola gazdag öröksége. Ford. Ita Mariann. *Imágó Budapest*, 2025, 14(1): 7–26.
- Stern, D. B.** (2018). Otherness within Psychoanalysis: On Recognizing the Critics of Relational Psychoanalysis. In: L. Aron, S. Grand, J. A. Slochower (eds.), *Decentering Relational Theory: A Comparative Critique* (27–49). Abingdon: Routledge.
- Szőnyi G.** (2014). The Vicissitudes of the Budapest Model of Supervision: Can We Learn from it Today? *Psychoanalytic Inquiry*, 34(6): 606–618. DOI: 10.1080/07351690.2014.924373
- Thompson, C.** (1950). *Psychoanalysis: Evolution and Development*. New York: Grove Press.
- Wolstein, B.** (1954). *Transference*. New York: Grune & Stratton.

Wolstein, B. (1959). *Countertransference*. Now York City: Grune & Stratton.

Wolstein, B. (1984). Reply. *Contemporary Psychoanalysis*, 20(1): 148–155.

Zucker, H. (1989). Premises of Interpersonal Theory. *Psychoanalytic Psychology*, 6(4): 401–419. DOI: 10.1037/0736-9735.6.4.401